

О'QUVCHILARDA MUSTAQIL FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH UCHUN BERILADIGAN SAVOLLAR TURLARI

Yashinova Shahzoda To'lqin qizi

Nizomiy nomidagi O'zbekiston

Milliy Pedagogika universiteti

Boshlang'ich ta'lim fakulteti 4-kurs talabasi

yashinovashahzoda602@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda savollar berishning ahamiyati yoritilgan. O'quv jarayonida to'g'ri tanlangan savol turlari o'quvchilarning fikrlash darajasini oshirish, mustaqil xulosa chiqarish va mantiqiy mushohada yuritishga undaydi. Maqolada ochiq, yopiq, yetaklovchi, tanlovli, tahliliy va ijodiy savollar turlari hamda ularni dars jarayonida qo'llash usullari haqida misollar bilan izoh berilgan. Shuningdek, savollar orqali o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirish, o'rganilayotgan mavzuni chuqurroq tushunishga xizmat qilishi amaliy tavsiyalar asosida yoritilgan.

Kalit so'zlar. mustaqil fikrlash, savol turlari, boshlang'ich ta'lim, ochiq savollar, tanlovli savollar, ijodiy fikrlash, o'quvchilar faolligi, mantiqiy tafakkur

Annotation. This article explores the role of different types of questions in developing independent thinking skills among primary school pupils. Asking well-structured and purposeful questions encourages learners to analyze, reflect, and express their own ideas clearly. The article discusses various types of questions—such as open-ended, closed, guiding, multiple-choice, analytical, and creative—and provides practical examples of how they can be effectively used in the classroom. Additionally, the paper highlights how questioning techniques enhance learners' engagement, promote active thinking, and support deeper understanding of the subject matter.

Key words .independent thinking, types of questions, primary education, open-ended questions, multiple-choice questions, creative thinking, student engagement, logical reasoning

Аннотация. В данной статье рассматривается значение различных типов вопросов в формировании самостоятельного мышления у младших школьников. Правильно сформулированные и целенаправленные вопросы стимулируют учащихся к размышлению, анализу и выражению собственных мыслей. В статье описаны открытые, закрытые, наводящие, выборочные, аналитические и творческие вопросы, а также приведены примеры их применения на уроках. Особое внимание уделяется роли вопросов в повышении речевой активности учеников, развитии логического мышления и более глубоком усвоении учебного материала

Ключевые слова. самостоятельное мышление, типы вопросов, начальное образование, открытые вопросы, выборочные вопросы, творческое мышление, активность учащихся, логическое мышление

Boshlang'ich ta'lim jarayoni o'quvchining shaxs sifatida shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda o'quvchilarda faqat bilim emas, balki fikrlash, mustaqil xulosa chiqarish, muammoni anglash va unga yechim topish ko'nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Aynan savollar berish orqali bu ko'nikmalarni uyg'otish va mustahkamlash mumkin. Dars jarayonida o'z vaqtida, o'rinli va to'g'ri tanlangan savollar bolalarda mustaqil fikr yuritishga, o'z fikrini asoslashga, fikrini to'liq va tushunarli bayon etishga yordam beradi.

Savollar o'quvchilarning bilim darajasiga, darsning maqsadiga va mavzuning murakkabligiga qarab tanlanadi. Ba'zi savollar faktlarni eslatadi, ayrimlari esa o'quvchini chuqurroq o'ylashga, izlanishga yoki ijodiy yondashishga undaydi. Ochiq savollar o'quvchiga o'z fikrini erkin ifoda etish imkonini beradi. Bu turdagi savollar birgina to'g'ri javobni emas, balki bir necha mumkin bo'lgan mulohazalarni

o'rganishga yo'naltirilgan bo'ladi. Masalan: "Siz qanday fikrdasiz?", "Agar siz shu vaziyatda bo'lsangiz, nima qilgan bo'lardingiz?" kabi savollar o'quvchining mustaqil tafakkurini rivojlantiradi.

Yopiq savollar esa ko'proq aniqlik kiritish, faktni tekshirish yoki eslatish uchun ishlatiladi. Bu savollar "ha" yoki "yo'q" kabi qisqa javoblarni talab qiladi. Tanlovli savollar o'quvchiga berilgan variantlardan birini tanlashni taklif etadi. Bu savollar orqali bolalar fikrlab qaror qabul qilishga odatlanadi. Tahliliy savollar esa matn, voqea, hodisa yoki muammoni chuqurroq tahlil qilish, sabab va oqibatni tushunish, o'xshatish yoki solishtirishga yo'naltiriladi. Misol uchun: "Bu voqeada qahramon nima uchun shunday yo'l tutdi, siz nima qilgan bo'lardingiz?", "Bu ikki voqeani bir-biridan nimasi bilan farqlanadi?" kabi savollar orqali o'quvchilarning mantiqiy fikrlash faoliyati faollashadi.

Ijodiy savollar o'quvchining tasavvurini, fantaziyasini ishga soladi. Bu savollar orqali ular o'z fikrini yangicha shakllantirish, mustaqil g'oya bildirishga undaladi. "Agar siz hikoyaning davomiga o'zingiz yakun yozsangiz, qanday yozgan bo'lardingiz?" kabi savollar bolalarda erkin va noan'anaviy fikrlash ko'nikmasini rivojlantiradi. Shuningdek, yetaklovchi savollar orqali o'qituvchi o'quvchini izchil fikrlashga yo'naltiradi. Bunday savollar birinchi bosqichda oson, keyinchalik esa murakkabroq bo'lib boradi. Bu esa fikrlashning ketma-ketlik asosida shakllanishini ta'minlaydi.

Savollar dars davomida faqatgina nazorat vositasi emas, balki o'quvchining nutqiy faolligini oshiruvchi, fikrini aniq ifoda etishga undovchi vosita sifatida xizmat qilishi kerak. Shuning uchun savollarni shakllantirishda nafaqat mazmun, balki o'quvchining yoshi, bilim darajasi va mavzuga bo'lgan qiziqishi ham inobatga olinadi. Dars jarayonida savollar orqali mustaqil fikrlashni shakllantirish o'qituvchidan katta pedagogik mahorat va rejalilikni talab qiladi. Shuningdek, o'quvchi fikrini qadrlash, uning javoblarini diqqat bilan tinglash, unga ochiq savol berib fikr bildirishga undash – bularning barchasi mustaqil tafakkurga asos yaratadi.

О'quvchilarning mustaqil fikrlashini shakllantirishda savol berishning metodik ahamiyati

Ta'lim jarayonida o'quvchining faolligi, mustaqil fikr yuritish darajasi bevosita o'qituvchining qanday savollarni bergani bilan chambarchas bog'liq. Agar savollar o'ylantiruvchi, ochiq va ijodiy bo'lsa, bu o'quvchida qiziqish uyg'otadi, uni javob izlashga undaydi. Bunday savollar bolaning o'z fikrini erkin ifoda etishi, tahlil qilish, mantiqiy bog'liqlikni anglash, muammoli vaziyatni hal etishga harakat qilishiga imkon yaratadi. Aksincha, faqatgina "ha" yoki "yo'q" kabi qisqa javoblarni talab qiluvchi savollar o'quvchini cheklaydi, ularni faqat faktlarni eslashga undaydi.

O'quvchilar bilan ishlashda savollarni bosqichma-bosqich murakkablashtirib borish kerak. Darsning boshida beriladigan savollar oddiy, tushunishga yengil bo'lishi, oxirida esa izoh talab qiluvchi, mustaqil fikr bildirishga yo'naltirilgan bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Bu usul orqali o'quvchining fikri asta-sekin chuqurlashib boradi. Savol faqat bilimni tekshirish vositasi emas, balki o'z fikrini bildirish, munosabatini ifoda etish, sabab va oqibatlarni ko'rsatish imkonini beruvchi metodik vositadir.

Ayniqsa, ochiq savollar orqali o'quvchi shaxs sifatida yuksaladi. U o'zini tinglayotganlikni, uning fikri muhim ekanligini his qiladi. Bunday holatda o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasida ishonchli aloqa shakllanadi. Shuning uchun ham har bir savol ongli ravishda, maqsadga yo'naltirilgan tarzda tanlanishi kerak. Savollar tanlashda matn mazmuni, mavzu darajasi, sinfnings tayyorgarligi, o'quvchilarning qiziqish doirasi, hatto darsning bosqichi ham inobatga olinadi.

Mustaqil fikrlash o'z-o'zidan shakllanmaydi. Bu ko'nikma muntazam rag'batlantirish, amaliy mashq, izchil savol-javoblar orqali rivojlanadi. O'qituvchi savol orqali o'quvchini fikrlashga undaydi, uni javob izlashga majbur qiladi, turli variantlarni o'ylab ko'rishga, o'z qarorini asoslashga o'rgatadi. Aynan shu jarayonda o'quvchining mustaqil fikri, mantiqiy tafakkuri va ijodiy yondashuvi shakllanadi.

Shuningdek, o'quvchilarning fikrini rivojlantirishda "nima uchun?", "nega?", "qanday qilib?", "boshqacha bo'lishi mumkinmi?" kabi savollar muhim o'rin tutadi. Bu savollar oddiy ma'lumotni takrorlashdan ko'ra, fikrni tahlil qilishga, izlanishga, so'zlovchiga savolni qayta yo'naltirishga olib keladi. Bunday savollar berilganida, o'quvchi savolga avtomatik javob bermaydi, aksincha, fikrlaydi, baholaydi va keyin javob beradi.

Yana bir muhim jihat — savollar faqat o'qituvchi tomonidan berilmasligi kerak. O'quvchining o'zi ham savol bera olishi kerak. Bu esa uning fikrlash faolligini bildiradi. Agar o'quvchi savol bera olmasa, u faqat tayyor bilimni oladi. Savol bera oladigan o'quvchi esa faol, izlanishga moyil, tafakkur qiladigan shaxs sifatida shakllanadi. Bu pedagogik jarayonning asosiy natijalaridan biridir.

Boshlang'ich ta'limda o'quvchining faolligi, bilimni o'zlashtirish darajasi, nutqiy rivojlanishi va eng muhimi — mustaqil fikrlay olishi savol-javob asosidagi muloqot bilan bevosita bog'liq. O'qituvchi tomonidan beriladigan savollar o'quvchining tafakkurini harakatga keltiradi, uni fikr bildirishga, izlanishga, o'z qarashini asoslashga undaydi. Aynan shu sababli savol turini to'g'ri tanlash o'quvchilarning mustaqil fikrlashini shakllantirishda asosiy metodik vositaga aylanadi.

1. Ochiq savollar

Bu savollar aniq javobni emas, balki o'quvchining shaxsiy fikrini talab qiladi. O'quvchi o'z mulohazasini bayon qiladi, izoh beradi, fikrni asoslaydi. Bu savollar bolani fikrlashga, o'z fikrini bayon qilishga undaydi.

Misollar:

“Siz bu ertakdagi qahramon o'rnida bo'lganingizda qanday yo'l tutgan bo'lardingiz?”

“Nima deb o'ylaysiz, voqealar boshqacha rivojlanganida, qanday natija bo'lardi?”

“Sizningcha, do’stlik nimani anglatadi?”

2. Yopiq savollar

Bunday savollar qisqa javob talab qiladi, masalan, “ha” yoki “yo’q”, yoki aniq faktga asoslangan javob. Ular ko’proq bilimni aniqlashda yordam beradi.

Misollar:

“Ertakdagi asosiy qahramon kim?”

“Sifat nima degani?”

“Gap boshida qanday harf katta yoziladi?”

3. Tanlovli savollar

Bu savollar o’quvchiga berilgan variantlardan birini tanlashni taklif etadi. Ular fikrlab tanlash, solishtirish, muqobillarni ko’rib chiqishga yordam beradi.

Misollar:

“Qahramon to’g’ri yo’l tutdimi yoki yo’q? Nima uchun?”

“Quyidagi gaplardan qaysi biri his-hayajonni ifodalaydi: a) Men maktabga keldim. b) Voy, qanday chiroyli gul!”

4. Tahliliy savollar

Bu savollar o’quvchini mantiqiy fikrlashga, sabab-oqibatni tahlil qilishga yo’naltiradi. Bu orqali o’quvchi matn ustida chuqur ishlaydi.

Misollar:

“Ertakdagi voqealar qanday ketma-ketlikda rivojlangan?”

“Nima uchun qahramon oxirida afsuslandi?”

“Matndagi har bir qahramonning fe’l-atvori haqida nimalar deya olasiz?”

5. Ijodiy savollar

O’quvchilarning fantaziyasini, tasavvurini, ijodiy fikrlashini rivojlantirish uchun mo’ljallangan. Bu savollar ochiq bo’ladi, o’ziga xos, yangicha yondashuvni talab qiladi.

Misollar:

“Agar siz ushbu hikoyaga yangi yakun yozsangiz, qanday yozardingiz?”

“O’zingiz shunga o’xshash bir voqeani o’ylab toping.”

“Qahramonga yangi nom o’ylab toping va nega aynan shu nomni tanlaganingizni izohlang.”

6. Yetaklovchi (yo’naltiruvchi) savollar

O’quvchini izchil fikrlashga yo’naltiradi. Bu savollar avval oddiy, keyin murakkabroq tarzda beriladi. Fikrlash zanjirini qurishga yordam beradi.

Misollar:

“Bu gapdagi otni toping.”

→ “Ot qanday savollarga javob beradi?”

→ “Bu ot gapda qanday vazifani bajarayapti?”

→ “Shu gapda otni sifat bilan almashtirib gap tuzing.”

XULOSA. Boshlang’ich ta’lim jarayonida o’quvchilarda mustaqil fikrlash ko’nikmasini shakllantirish — zamonaviy ta’limning eng muhim vazifalaridan biridir. Bu ko’nikma o’quvchining faolligini oshirish, o’z fikrini erkin bayon etish, tahlil qilish, baholash va ijodiy yondashuv asosida qaror qabul qilishiga xizmat qiladi. Ushbu

jarayonda o'qituvchi tomonidan beriladigan savollar hal qiluvchi rol o'ynaydi. To'g'ri tanlangan savollar nafaqat bilimni mustahkamlash, balki o'quvchini mustaqil fikrlashga, yangi g'oyalarni ilgari surishga va o'z fikrini asoslab berishga undaydi.

Ochiq, yopiq, tanlovli, tahliliy, ijodiy va yetaklovchi savollarning uyg'un qo'llanilishi orqali dars jarayoni jonlanadi, o'quvchilarning fikrlash darajasi asta-sekinlik bilan yuksaladi. Ayniqsa, ochiq va ijodiy savollar o'quvchining nutqiy va tafakkuriy faolligini oshiradi, ularni mustaqil fikr bildiruvchi shaxs sifatida shakllanishiga asos yaratadi.

Shunday qilib, savollar faqatgina nazorat yoki so'roq vositasi emas, balki o'quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantiruvchi kuchli metodik vositadir. Dars jarayonida savollardan ongli, izchil va maqsadga yo'naltirilgan tarzda foydalanish orqali har bir o'quvchining ichki fikr dunyosini uyg'otish va uni faollashtirish mumkin. Bu esa o'z navbatida ta'lim sifatini oshirishga, o'quvchining shaxsiy rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Toxtaxo'jaeva M.T. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. — Toshkent: «Fan va texnologiya», 2021.
2. Juraev N.H., Usmonxo'jaeva B.A. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. — Toshkent: «O'qituvchi», 2019.
3. Zunnunov I., Rajabova G. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — Toshkent: «Fan», 2020.
4. Qodirova M.X. Boshlang'ich ta'limda innovatsion yondashuvlar. — Toshkent: «Ilm ziyo», 2022.
5. Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya. — Moskva: «Pedagogika», 1991.

6. G'ofurov X.T. Boshlang'ich ta'limda savol-javob metodikasining ahamiyati // «Boshlang'ich ta'lim», ilmiy-uslubiy jurnal, 2023, №1.
7. Jalolov J.J. Til o'qitish metodikasi: nazariya va amaliyot. — Toshkent: «O'qituvchi», 2017.
8. Bloom B. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. — New York: Longmans, 1956.
9. Xolbo'tayev B. Mustaqil fikrlashni rivojlantirishda savollar tizimining roli // «Ta'lim va rivojlanish», 2022, №4.
10. Nurmatova S.A. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining fikrlash jarayonlarini faollashtirish usullari. — Samarqand: «Ziyo press», 2021.